

В. С. Іванова

ЗМЕСТ І ЭВАЛЮЦЫЯ ПАНЯЦЦЯ «АСАБІСТЫ АРХІЎ»

Дакументы асабістага архіва, маючы вялікую крыніцзнаўчую вартасць, становяцца аб'ектам вывучэння як для архівістаў, так і для гісторыкаў, навукоўцаў іншых галін. Разглядаючы асабістыя архівы ў якасці складовай часткі аб'екта архівазнаўства, неабходна адзначыць, што не існуе нарматыўна зафіксаванай сістэмы дакументавання дзейнасці асобы, і ў выпадку, калі дакументы трапляюць у поле зроку архівістаў, апошнія вырашаюць цэлы шэраг праблем у сферы іх камплектавання, захавання і выкарыстання. З іншага боку, творчая ці сацыяльна актыўная асоба дзейнічае ў грамадстве як мікрасістэма, ствараючы і назапашваючы дакументальную інфармацыю, якая можа стаць крыніцай даследавання незалежна ад ступені яе захаванасці ў межах архіўнага сховішча. Спецыфіка гістарычных грамадска-палітычных варункаў на беларускіх землях прывяла да эвалюцыі паняцця ў часе і неабходнасці аналізу комплексу дакументаў асабістага паходжання як гісторыка-культурнага феномена. Апекаванне дзяржаўных устаноў па захоўванні дакументаў такога кшталту не насіла сістэматычнага характару аж да 1960 г. — часу стварэння Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва, а цікавасць даследчыкаў да іх узрасла толькі ў апошнія дзесяцігоддзі, але гэтага недастаткова для грунтоўнага вывучэння спадчыны беларускай нацыянальнай інтэлектуальнай эліты.

Разнастайнасць крыніц стварае разнастайнасць тэрміналогіі і неабходнасць яе ўпарадкавання. Колькасць публікацый, што закранаюць пытанні архіваў/фондаў/дакументаў асабістага паходжання, даволі вялікая, але вырашыць акрэсленую тэрміналагічную праблему магчыма на падставе аналізу 100—150 найбольш значных. За аснову ўзяты архіўныя нарматыўна-тэрміналагічныя і метадычныя выданні Беларусі, Расіі [20], Украіны [3], Польшчы [29], былога СССР, гісторыка-архівазнаўчыя даследаванні, а таксама праект міжнароднага слоўніка архіўных тэрмінаў, падрыхтаваны пад кіраўніцтвам Міжнароднай рады архіваў у 1999 г., што даюць уяўленне аб эвалюцыі паняцця ў часе (з канца XVIII ст. па сённяшні дзень), аб яго эквівалентах у роднасных мовах (польскай, рускай, украінскай) і прадстаўляюць магчымасць больш грунтоўнага аналізу зместу.

Асноватворным для архівіста з'яўляецца паняцце «фонд» — генетычна сфарміраваны комплекс дакументаў, прыняты на захоўванне ў архіў, а таксама адпавядаючае яму паняцце «фондаўтваральнік» і прынцыпы ўзаемадзейнення паміж імі. Тэрмін «архіў» можа азначаць установу, структурнае падраздзяленне, будынак ці сукупнасць дакументаў, створаных асобай альбо ўстановай. Апошняе азначэнне было выключана савецкім тэрміназнаўствам з ужытку ў 1980-х гг. як не адпавядаючае тэрміналагічным стан-

дартам [5, с. 5; 24, с. 5]. Адпаведна немэтазгодным стала выкарыстанне тэрміна «архіваўтваральнік», а для азначэння асобы ці ўстановы, ў выніку дзейнасці якіх утварыўся комплекс дакументаў, архівісты карысталіся тэрмінам «фондаўтваральнік». У англійскай мове абодва гэтыя паняцці маюць толькі адзін адпаведнік «сцяго», які сутнасна выражае ўласцівасць прадмета дакументальна засведчыць працэс і вынік сваёй дзейнасці, утвараючы цэласны комплекс інфармацыі. У сучаснай беларускай архівістыцы дадзены тэрмін выкарыстоўваецца пры вырашэнні пытанняў камплектавання, калі архівіст сутыкаецца з дакументамі ў сферы іх бытавання [14, с. 11].

Існаванне і функцыянаванне кожнай сістэмы (установы, асобы), якая суправаджаецца дакументаваннем, прыводзіць да ўтварэння адзінага комплексу дакументнай інфармацыі, што адлюстроўвае змест і структуру дзейнасці. У яго склад на правах генетычнай аднасці могуць уваходзіць не толькі дакументы, створаныя непасрэдна ўтваральнікам, але і тыя, што сведчаць аб яго дзейнасці. Архіў/фонд* нараджаецца як своеасаблівы інфармацыйны злепак дзейнасці архіва/фондаўтваральніка, а архіва/фондаўтварэнне вынікае як з'ява, якой уласцівы рысы натуральна-гістарычнага працэсу. Сувязь дакумента і архіва/фондаўтваральніка выяўляецца ў прынцыпе паходжання (правеніенцыі), які зыходзіць з працэсу генетычнага ўтварэння сукупнасцей дакументаў. Архіў/фонд разглядаецца, такім чынам, як складаная, але генетычна цэласная гістарычная крыніца (дакладней, перадкрыніца), якая адлюстроўвае мінулае праз інфармацыйны сувязі канкрэтнага архіва/фондаўтваральніка. Парушэнне сувязей, усталяваных утваральнікам, прыводзіць да страты гістарычнай інфармацыі. У процівагу, паняцце «калекцыя» акцэнтнае ўвагу на штучнасці паходжання комплексу дакументаў, аб'яднаных па тэматычнай, храналагічнай ці іншай прыкмеце, і ілюструе дзеянне прынцыпу пертыненцыі [1, с. 144; 2, с. 108—115, 144—145]. Калекцыяніраванне (ад лат. *colleccio* — збіранне) — мэтанакіраванае выяўленне, набыццё і сістэматычнае камплектаванне аднародных прадметаў, якія маюць навуковае, гістарычнае, мастацкае або пазнавальнае значэнне. Аб'ектамі калекцыяніравання выступаюць творы духоўнай і матэрыяльнай культуры і інш., паняцце «калекцыя» шырока выкарыстоўваецца па-за межамі архівазнаўства. Найбольш багатыя калекцыі дакументаў і прадметаў пачалі стварацца на беларускіх землях у XIX ст., сярод іх вызначаюцца калекцыі Я. і К. Тышкевічаў у Лагойску,

* У міжнароднай практыцы роднасныя паняцці ўжываюцца разам пры апісанні прадмета, калі не маюць прынцыповых сутнасных адрозненняў. У беларускай архіўнай тэрміналогіі выпадкаў, якія даюць магчымасць групіравання роднасных паняццяў, значна менш, што абумоўлена наяўнасцю большай колькасці сутнасных разыходжанняў.

А. Плятара ў Краславе, М. Румянцава ў Гомелі, Э. Чапскага ў Станькаве, В. Шукевіча ў Начы, А. Ельскага ў Замосці і інш.

Тэрміналогія міжнароднай архівістыкі паняццо «асабістыя дакументы/архівы» (personal paper/archives) ці роднаснаму паняццо «прыватныя дакументы/архівы» (private paper/archives) супрацьпастаўляе паняцці «афіцыйныя дакументы» (public records), дакументы, створаныя ўстановай [27]. У беларускай архіўнай тэорыі і практыцы колькасць тэрмінаў, што характарызуюць дакументы ці комплексы дакументаў, створаныя па-за межамі службовай дзейнасці асобы, значна большая. Тэрміналагічная разнастайнасць абумоўлена гістарычнымі варункамі: зменай стаўлення да прыватнай уласнасці, у выніку чаго азначэнні «прыватны» і «асабісты» ў адносінах да архіва/фонду не з'яўляюцца ідэнтычнымі.

Паняцце «прыватны дакумент/архіў» гістарычна з'яўляецца пачатковым і адлюстроўвае ў першую чаргу адносіны ўласнасці, г. зн. супрацьпастаўляецца паняццо «афіцыйны», створаны ўстановай. Асноўнымі мэтамі стварэння прыватнага дакумента/архіва былі неабходнасць пацвярджэння праў на маёмасць, фіксацыя гістарычнай, гаспадарчай і творчай дзейнасці асобы. Асноўным відам прыватнага/прыватнаўласніцкага архіва на беларускіх землях, пачынаючы з XVI ст., з'яўляліся фамільныя архівы магнатаў Радзівілаў, Сапегаў, Храптовічаў, Любецкіх і інш., у склад якіх уваходзілі, як правіла, дакументы больш як трох пакаленняў сям'і, трапілі дакументы роднасных сем'яў, звязаных шлюбнымі адносінамі. Фамільныя архівы магнатаў, адлюстроўваючы фактычнае становішча прадстаўнікоў роду на працягу стагоддзяў, характарызуюць узровень грамадска-культурнага развіцця рэгіёна. Тэрыторыя сучаснай Беларусі з XVI ст. уваходзіла ў склад розных дзяржаўных утварэнняў, магнаты валодалі маёмасцямі па-за іх межамі і па-за межамі ўласна беларускіх зямель, таму пры характарыстыцы фамільнага архіва неабходна згадваць не толькі прозвішча ўладальніка(ў), але і месца стварэння архіва: напрыклад, Нясвіжскі архіў Радзівілаў ці архіў Сапег з Дзярэчына. Такі падыход актыўна выкарыстоўваецца польскімі архівістамі [26, s. 161—189; 32, s. 57] і прызнаецца мэтазгодным украінскімі даследчыкамі фамільных архіваў [18, с. 59]. У канцы XVIII — пачатку XIX ст., пасля ўключэння беларускіх зямель ў склад Расійскай імперыі, роля магнатаў і іх палітычнай, эканамічнай, культурнай дзейнасці рэзка знізілася, фамільныя архівы ў выніку гістарычных падзей апынуліся расцярушанымі (архіў Сапег з Дзярэчына), але ў той жа час пачалося іх актыўнае навуковае вывучэнне [23, с. 68—69]. У складзе фамільных архіваў можна вылучыць некалькі асноўных груп крыніц: крыніцы, якія адлюстроўваюць эканамічную дзейнасць прадстаўнікоў роду (маёмасна-гаспадарчыя дакументы па кіраванні маёнткамі, дакумен-

ты, што пацвярджаюць маёмасныя правы), крыніцы, якія адлюстроўваюць грамадска-палітычную дзейнасць прадстаўнікоў роду (дакументы службовай дзейнасці, афіцыйнае ліставанне, дзяржаўныя дакументы), асабістыя дакументы прадстаўнікоў роду (біяграфічныя дакументы, творчыя дакументы, мемуары, асабістае ліставанне, генеалагічныя дакументы), калекцыі (гістарычныя дакументы, дакументы іншых сем'яў). Паняцце «родавыя архівы/фонды» [21, с. 21; 32, с. 60] не набыло шырокага распаўсюджання ў беларускім архівазнаўстве [14, с. 32], яго выкарыстанне на сённяшні дзень лічыцца некаторымі ўкраінскімі даследчыкамі немэтазгодным [18, с. 58]. Тым не менш паняцце «archiwa rodowe» разам з паняццем «archiwa rodzinno-majątkowe» шырока выкарыстоўваецца польскімі архівістамі для характарыстыкі комплексу дакументаў, што ўтрымліваюць найбольш поўнае кола сведчанняў аб эканамічнай, грамадскай і іншай дзейнасці прадстаўнікоў некалькіх пакаленняў роду [31, s. 59—60].

У першай палове XIX ст. прыкметным становіцца існаванне т. зв. сядзібных архіваў. Менш значныя па складу крыніцы за фамільныя, яны ў першую чаргу выконвалі эканамічныя функцыі, але пачынаючы з 30-х гг. XIX ст. паступова на пярэдні план выходзіць функцыя сацыяльна-прававая, абумоўленая неабходнасцю пацвярджэння шляхецкага паходжання. Менавіта сядзібныя архівы становяцца асяродкам зберагання гістарычных дакументаў і творчай спадчыны беларускіх дзеячаў, дастаткова згадаць калекцыі І. Каладзева з Барысава, А. Ельскага з Замосця, Ю. Бергеля са Слуцка, Р. Зямкевіча з Нароўлі і г. д. Да шэрагу роднасных паняццяў адносяцца: у расійскім архівазнаўстве тэрміны «памесна-вотчыныя архіў» (што выкарыстоўваўся для характарыстыкі архіваў, якія існавалі пачынаючы з XVI ст.) і «памешчыцкі архіў» (XIX ст.) [13, с. 309], у польскім — «archiwa podworskie» (які ўжываўся аж да 1945 г.) [30, s. 20], ва ўкраінскім — «масткоўны архіў» (які ў 20—30-я гг. XX ст. падчас называлі «памешчыцкім») [18, с. 59], у беларускім — дваровы архіў, маянтковы архіў [19, с. 27].

Пасля 1917 г. пачалася паступовая трансфармацыя паняцця «прыватны архіў», звязаная з ліквідацыяй прыватнай уласнасці: на першае месца пачынае выходзіць не гаспадарчая, а творчая дзейнасць асобы. Былая сістэма архіўнага захоўвання, што ўключала прыватныя, канфесійныя архівы і архівы дзяржаўных устаноў, спыняе сваё існаванне і будзецца новая ў адпаведнасці з прынцыпамі цэнтралізацыі і дзяржаўнай уласнасці на дакументы. Прамежак часу, калі старая сістэма захоўвання дакументальнай спадчыны ўжо не дзейнічала, а новая яшчэ не існавала, стаўся вельмі стратным для архіваў, асабліва прыватных, аб чым сведчыць той факт, што на сённяшні дзень у беларускіх архівах захавалася толькі 22 фонды асабістага паходжання да 1917 г.: з іх 15 фамільных, 7 асабістых, пры гэтым большасць з іх не з'яўля-

юцца цэласнымі дакументальнымі комплексамі*. Пераходны перыяд стварэння новай дзяржаўнай архіўнай сістэмы прывёў да блытаніны ў тэрміналогіі, што яркава выявілася ў публікацыях расійскіх навукоўцаў, прысвечаных гісторыі архіваў у 1920—1930-х гг. У Беларусі ў гэты перыяд працэс камплектавання дзяржаўных сховішчаў архівамі асабістага паходжання быў значна менш актыўным, а ў другой палове XX ст. для архіўнай прыктыкі была запазычана савецкая архіўная тэрміналогія. Пры паступленні на дзяржаўнае захоўванне прыватны архіў атрымаў назвы «фонд асабістага паходжання», «фамільны фонд» альбо «асабісты фонд», першапачаткова таксама выкарыстоўваўся тэрмін «прыватны фонд» [12, с. 70—74], а ў дачыненні да архіваў пісьменнікаў — «літаратурны архіў» [4, с. 20]. Пасля 1990 г., з аднаўленнем права прыватнай уласнасці на дакументы, было адноўлена і выкарыстанне тэрміна «прыватны архіў», які абазначае дакументы, што знаходзяцца ва ўласнасці фізічнай асобы і зарэгістраваны ва ўсталяваным парадку дзяржаўнай архіўнай службай [16, с. 3; 17, с. 90].

У 1920-я гг. са зменамі ў адносінах да прыватнай уласнасці, пачаткам беларусізацыі і актыўнага развіцця беларускай навукі, літаратуры, мастацтва на першы план выходзіць творчая, навуковая, грамадска-культурная дзейнасць асобы. Асоба пачынае разглядацца ў якасці мікрасістэмы, якая ў выніку свайго жыцця ўтварае комплекс дакументаў, што з'яўляюцца адначасова вынікам дзейнасці, крыніцай для яе вывучэння і крыніцай, якая адлюстроўвае развіццё грамадства на розных узроўнях у дадзены перыяд. Вырашаючы праблемы камплектавання, захавання і выкарыстання, савецкае архівазнаўства няшмат увагі звяртала на архівы ў сферы іх бытавання і абмяжоўвалася толькі дакументамі, што былі прыняты на дзяржаўнае захоўванне ў якасці фонду ці калекцыі. Ступень захаванасці фонду асабістага паходжання залежыць ад цэлага шэрагу суб'ектыўных фактараў, асноўным з якіх з'яўляецца воля архіваўтваральніка і яго спадчыннікаў, у выніку гістарычных падзей шматлікія дакументы знішчаюцца, таму ў больш

* У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў г. Мінску на сённяшні дзень захоўваюцца 13 фамільных фондаў і 4 асабістыя (Е. Іозельсон, М. Кагановіч, М. Мылешкі, У. Брахоцкага), у Нацыянальным гістарычным архіве ў г. Гродна — 3 фамільныя фонды (Булгарынаў, Слізняў, Быхаўцаў), у Беларускам дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва — 3 асабістыя фонды і калекцыі (І. Грыгаровіч, А. Гурыновіч, К. Каганца). Пры гэтым трэба адзначыць, што некаторыя з акрэсленых архіваў не маюць у сваім складзе дакументаў асабістага паходжання: архіў М. Кагановіча ўтрымлівае толькі дакументы аб гандлёвай дзейнасці фондаўтваральніка, архівы П. С. Цеханавецкага, графіні Чарнышовай, графа Румянцава-Задунайскага і князёў Паскевічаў — дакументы па кіраванні маёнткамі Ба-чэйкава, Чачэрск і Гомель. Таму для апошніх больш трапным вызначэннем будзе з'яўляцца «маянтковы архіўны фонд».

шасці захоўваюцца не самыя каштоўныя ці не ўсе каштоўныя дакументы асабістага архіва.

Сфера навуковага інтарэсу даследчыка-навукоўца ахоплівае ўвесь комплекс рэшткаў інтэлектуальнай дзейнасці адной асобы. Паняцце «асабісты архіў» у шырокім гісторыка-культурным разуменні паўстае ідэальным аб'ектам, які дае магчымасць уключыць у навуковы зварот як мага большае кола крыніц, выкарыстоўваючы нетрадыцыйны падыход да выбару аб'екта даследавання. Для дасягнення практычных вынікаў ставіцца пытанне аб навуковай рэканструкцыі розных комплексаў архіўных дакументаў [8, с. 178—183], у тым ліку архіваў асабістага паходжання [18, с. 371; 32, с. 57—65]. Асабісты архіў разглядаецца як сукупнасць дакументаў, генетычна аб'яднаных па прызнаку паходжання, сукупнасці, якая можа стаць аб'ектам даследавання, знаходзячыся як на дзяржаўным захоўванні, так і ў прыватнай уласнасці ці ў сферы бытавання. Часткі асабістага архіва аднаго дзеяча могуць захоўвацца ў розных сховішчах у якасці асабістых фондаў, персанальных збораў, у складзе калекцый ці асабістых фондаў іншых дзеячаў і г. д. Захаванне цэласнага комплексу дакументаў асобы, а тым больш у адным месцы, паўстае немагчымым, аднак спробы поўнай рэканструкцыі мелі месца ў гісторыі архівазнаўства: так, у 1898 г. у Вільні быў створаны Мураўёўскі музей, пачалася праца па выяўленні і канцэнтрацыі дакументаў аб дзейнасці графа М. К. Мураўёва ў перыяд кіравання Паўночна-Заходнім краем 1863—1865 гг. [25, с. 63]. Асноўным негатыўным вынікам такіх дзеянняў на першым этапе стала парушэнне цэласнасці архіўных фондаў устаноў, з якіх вылучаліся дакументы асабістага паходжання. Парушэнне прынцыпу правеніенцыі паўсюдна назіралася і ў гісторыі савецкай архівістыкі, што з'яўляецца катэгарычна недапушчальным.

Найбольш блізім да вышэйакрэсленага разумення паняцця «асабісты архіў» з'яўляецца польскамоўны тэрмін «spuścizna» (літаральна «спадчына»), які выкарыстоўваўся для абазначэння комплексу дакументаў, створанага асобай (ці асобамі), а таксама сабраных асобай. Паняцце, што актыўна выкарыстоўвалася польскімі архівістамі да 1950-х гг., з пачаткам інтэнсіўнага камплектавання дзяржаўных архіваў архівамі асабістымі змяняецца на «papiery osobiste», «zbiór archiwalny» ці «archiwum osobiste», якія губляюць акцэнт першапачатковага тэрміна, які разглядаў асобу як творцу дакументальнай спадчыны. Дадзены тэрмін дапускае нязначнае парушэнне прынцыпу правеніенцыі і ўключэнне ў склад генетычна створанага дакументальнага комплексу калекцыйных (штучна сабраных) матэрыялаў [28, с. 70—71], што можа лічыцца характэрнай асаблівасцю дакументальнага складу архіваў/фондаў асабістага паходжання і своеасаблівым спалучэннем супрацьлеглых прынцыпаў правеніенцыі і пертыненцыі.

Пасляваеннае савецкае архівазнаўства выпрацавала дакладную сістэму вызначэнняў для архіваў асабістага паходжання, што прымаліся на дзяржаўнае захоўванне. У 1965 г. пасля правядзення Усесаюзнай нарады-семінара па камплектаванні дзяржаўных архіваў матэрыяламі асабістага паходжання быў апублікаваны артыкул Э. У. Коласавай і У. У. Цапліна [9, с. 14—23], дзе ўпершыню былі ахарактарызаваны асноўныя віды фондаў асабістага паходжання: асабісты фонд, сямейны фонд, родавы фонд. У гэты ж час была зроблена спроба класіфікацыі відаў і вызначэння каштоўнасці крыніц, што ўваходзяць у склад асабістых фондаў, дадзена крыніцазнаўчае азначэнне паняцця [7, с. 35—48]. Ажыццяўляецца таксама і нарматворчая дзейнасць па стварэнні метадычных рэкамендацый і тэрміналагічных слоўнікаў, дзе дадзены архівазнаўчыя азначэнні асноўным паняццям, што ахарактарызуюць дакументы асабістага паходжання, прынятыя на дзяржаўнае захоўванне [10; 15; 21]. Засноўваючыся на папярэднім досведзе савецкай архівістыкі, з улікам сучаснага ўзроўню развіцця архіўнай тэрміналогіі, беларускімі архівістамі быў акрэслены шэраг паняццяў у адносінах да дакументаў асабістага паходжання [6; 22]. Да ліку фондаў асабістага паходжання аднесены: асабісты фонд (які складаецца з дакументаў, што адклаліся ў выніку жыцця і дзейнасці асобы, а таксама дакументаў аб ёй); сямейны фонд (які складаецца з дакументаў, што адклаліся ў выніку дзейнасці прадстаўнікоў адной сям’і (да трох пакаленняў)); фамільны фонд (які складаецца з дакументаў, што адклаліся ў выніку дзейнасці прадстаўнікоў аднаго роду (больш трох пакаленняў)) [14, с. 33]. Фонд асабістага паходжання можна таксама разглядаць як частку архіва асабістага паходжання, вылучаную са сферы бытавання і прынятую на дзяржаўнае захоўванне, а архіў асабістага паходжання як першасны комплекс дакументаў для стварэння фонду асабістага паходжання.

Паняцце «персанальны збор», што актыўна выкарыстоўваецца ў сучаснай архівістыцы, ахарактарызуе комплекс дакументаў, штучна сфарміраваны па прызнаку прыналежнасці да дзейнасці асобы. Персанальны збор можа фарміравацца дзяржаўным архівам з дакументаў ці копій дакументаў, што паступілі з розных крыніц. Першапачаткова персанальны збор выступаў як сукупнасць усіх захаваўшыхся дакументаў асобы і яе вышэйшая ступень адпостравання заслуг дзеяча.

У склад трохтомнага паказальніка «Асабістыя архіўныя фонды», што ўбачыў свет у 1962—1980 гг., акрамя фондаў асабістага паходжання былі ўключаны калекцыі, якія складаюцца з дакументаў асабістага паходжання ці сабраныя асобай з акрэсленай мэтай [11]. Калекцыі, якія сёння захоўваюцца ў дзяржаўных архівах Рэспублікі Беларусь, можна падзяліць на дзве групы: калекцыі, сабраныя прыватнай асобай, і калекцыі, сабраныя архіўнай установай. Калекцыі, сабраныя прыватнай асобай, могуць уключаць у сябе

дакументы асабістага паходжання (Калекцыя лістоў пісьменнікаў і ваенных мемуарыстаў, сабраная Я. І. і З. У. Драйчукамі, якая захоўваецца ў БДАМЛІМ), дакументы неасабістага паходжання (Калекцыя слайдаў па гісторыі культуры і побыту беларусаў, сабраная У. Н. Целешам, БДАМЛІМ). Да калекцый, створаных па ініцыятыве архівістаў, можна аднесці: персанальны збор (Збор дакументаў Я. Коласа, БДАМЛІМ); калекцыю, створаную на аснове дакументаў асабістага паходжання, аб’яднаных па тэматычнай прыкмеце (Калекцыя дакументаў удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны, НАРБ); калекцыі, створаныя на аснове дакументаў неасабістага паходжання (Калекцыя планаў і схем гарадоў Беларусі, БДАНТД). Такім чынам, большасць калекцый мае дачыненне да асабістай дзейнасці, таму іх можна вызначыць як калекцыі асабістага паходжання і выкарыстоўваць пры даследаванні асабістых архіваў.

Такім чынам, праблема разнастайнасці тэрмінаў, што ахарактарызуюць дакументы асабістага паходжання, вырашаецца на падставе аналізу ў першую чаргу нарматворчых дакументаў, даведнікаў, архіўных стандартаў, даследчыцкіх прац. Разгледжаныя тэрміны маюць паняццёвыя адрозненні, што найбольш ярка выражаны пры параўнанні аналагічных паняццяў у роднасных мовах. Эвалюцыя паняццяў у часе прыводзіла да немагчымасці іх нарміраванага ўжывання і своеасаблівага тэрміналагічнага бязладдзя. Апошнія тэрміналагічныя распрацоўкі Міжнароднага савета архіваў, архівістаў Расіі, Беларусі, Украіны, Польшчы на падставе вывучэння папярэдняга досведу даюць магчымасць нармалізацыі тэрміналогіі ў дадзенай сферы. Вынікі праведзенага гістарычна-тэрміналагічнага даследавання могуць быць шырока выкарыстаны архівістамі і гісторыкамі.

Дакумент становіцца аб’ектам увагі архівіста толькі пры патэнцыяльнай магчымасці перадачы яго на дзяржаўнае захоўванне; навуковец, выкарыстоўваючы яго як гістарычную крыніцу, разглядае не толькі змест дакумента, але і сам факт яго існавання. Паняцце «асабісты архіў», якое выступае як комплекс усіх рэшткаў інтэлектуальнай дзейнасці асобы, было абрана стрыжнёвым паняццем для дакладнага вызначэння кола тэрмінаў, што ахарактарызуюць комплексы дакументаў асабістага паходжання. Прапанаваны падыход адкрывае новыя магчымасці для правядзення гістарычных, крыніцазнаўчых і архівазнаўчых даследаванняў.

Тэрміналагічны слоўнік*

Архіў — 1) установа альбо структурнае падраздзяленне, што ажыццяўляе камплектаванне, захоўванне і выкарыстанне архіўных дакументаў; 2) комплекс дакументаў, створаных установай, асобай або групай асоб; 3) будынак.

Архіваўтваральнік — установа, асоба або група асоб, у выніку дзейнасці якіх утварыўся комплекс дакументаў. Супрацьлеглае паняццю калекцыянер.

Прыватны/прыватнаўласніцкі архіў* — архіў, які ўтварыўся ў выніку дзейнасці прыватнай установы, асобы або групы асоб і знаходзіцца ў прыватнай уласнасці (фамільныя, канфесіянальныя архівы, архівы прыватных устаноў).

Фамільны архіў* — архіў, які ўтварыўся ў выніку дзейнасці прадстаўнікоў аднаго роду і ўтрымлівае сведчанні аб палітычнай, грамадскай, гаспадарчай, культурнай, творчай актыўнасці прадстаўнікоў роду.

Сядзібны архіў* — архіў, які ўтварыўся ў выніку дзейнасці асобы альбо сям'і і ўтрымлівае дакументы аб кіраванні маёнткамі, а таксама дакументы асабістага паходжання. С. а. існаваў у XIX — пачатку XX ст., па складу дакументаў менш значны за фамільны. Роднасныя тэрміны: дваровы архіў, маянтковы архіў.

Літаратурны архіў — архіў грамадска-палітычнага дзеяча, дзеяча літаратуры, мастацтва ці навукі. Тэрмін ужываўся ў СССР у 20—30-я гг. XX ст. Раўназначны тэрміну «асабісты архіў».

Асабісты архіў* — *гісторыка-культурнае значэнне*: комплекс рэшткаў дзейнасці адной асобы; *архівазнаўчае значэнне*: комплекс дакументаў, які мае ўнутранае адзінства, абумоўленае прыналежнасцю да дзейнасці адной асобы; *крыніцазнаўчае значэнне*: комплекс неаднародных крыніц (уведзеных ці не ўведзеных у навуковы ужытак), звязаных з жыццядзейнасцю адной асобы.

Фонд* — комплекс архіўных дакументаў, генетычна звязаных паміж сабой. З'яўляецца арганічным вынікам дзейнасці пэўнай асобы ці ўстановы і сведчыць аб гэтай дзейнасці.

Фондаўтваральнік — установа, асоба або група асоб, у выніку дзейнасці якіх утварыўся архіўны фонд.

Фонд асабістага паходжання — комплекс архіўных дакументаў, які ўтварыўся ў выніку жыцця і дзейнасці асобы або групы асоб. Асабліваасцю

* Слоўнік складзены на падставе аналізу асноўных крыніц, што пералічаны ў спісе літаратуры, з улікам больш за 150 савецкіх, беларускіх, расійскіх, украінскіх, польскіх публікацый па дадзенай тэме. Зоркай (*) адзначаны тэрміны, адзначэнні да якіх прапанаваны аўтарам артыкула.

складу дакументаў з'яўляецца наяўнасць дакументаў, сабраных асобай ці асобамі.

Асабісты фонд — фонд асабістага паходжання, які ўтварыўся ў выніку жыцця і дзейнасці адной асобы.

Сямейны фонд — фонд асабістага паходжання, які ўтварыўся ў выніку жыцця і дзейнасці адной сям'і.

Фамільны фонд — фонд асабістага паходжання, які ўтварыўся ў выніку жыцця і дзейнасці прадстаўнікоў аднаго роду.

Калекцыя — комплекс дакументаў, аб'яднаных па адной ці некалькіх прыкметах.

Прыватная калекцыя — калекцыя, што знаходзіцца ў прыватнай уласнасці.

Калекцыя асабістага паходжання* — калекцыя, што складаецца з дакументаў асабістага паходжання ці сабраная асобай (асобамі) з акрэсленай мэтай.

Персанальны збор — комплекс архіўных дакументаў, штучна аб'яднаных па прыкмеце прыналежнасці да дзейнасці асобы.

Дакументы асабістага паходжання — дакументы, што ўтварыліся ў выніку дзейнасці асобы або групы асоб, як правіла, не маючыя афіцыйнага характару.

Правеніенцыя (прынцып паходжання) — (ад лац. provenio — нараджацца, з'яўляцца, паходзіць) — адзін з асноватворных прынцыпаў міжнароднай архівістыкі. Прынцып аб'яднання архіўных дакументаў у групы з улікам генетычнай сувязі паміж імі, абумоўленай прыналежнасцю да дзейнасці адной установы ці асобы.

Пертыненцыя (прынцып прыналежнасці) — (ад лац. pertineo — мець дачыненне, належаць, садзейнічаць) — адзін з асноватворных прынцыпаў міжнароднай архівістыкі, супрацьлеглы прынцыпу правеніенцыі. Прынцып аб'яднання архіўных дакументаў па адной ці некалькіх прыкметах (акрамя прыкметы паходжання).

Л і т а р а т у р а

1. Автократов В. Н. Понятие происхождения в архивоведении // Археографический ежегодник за 1978 год. М., 1979. С. 142—149.
2. Автократов В. Н. Теоретические проблемы отечественного архивоведения. М., 2001. 396 с.
3. Архівістыка: Тэрміналогічны слоўнік. Київ, 1998. 106 с.
4. Бонч-Бруевич В. Д. Об архивных фондах литературных деятелей // Архивное дело. 1939. № 2. С. 15—27.
5. Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения: ГОСТ 16487-83. М., 1983. 8 с.